

Ei oppi ennenkään ojaan kaatanut

Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle. Toim. Jussi Hanska ja Kirsi Vainio Korhonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1266:1. SKS, Helsinki 2010. 407 s.

Nyky-Suomessa vallitsee suuri yksimielisyys onnistuneen kasvatuksen ja koulutuksen ratkaisevasta merkityksestä Suomen tulevaisuudelle. Ymmärrystä asiassa lisää ja syventää se, että tunnemme aihepiirin merkityksen myös historiassamme vaiheissa. Tietämyksemme Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historiasta on ollut valitettavan puutteellinen ja hajanainen varsinkin yhteiskunnalliselta taustoituksestaan. Suomen Historiallisen Seuran ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kolmiosainen tietoteoshanke *Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historia* onkin sangen perusteltu niin historiamme ymmärtämisen terästämiseksi kuin ajankohtaisuutensa vuoksi.

Teossarjan ensimmäinen osa käsittelee kasvatuksen ja koulutuksen kehitystä ja muutoksia keskiajalta 1860-luvulle. Sen jälkeen käsittely tiivistyy kohden nykyaikaa niin, että kolmannen osan, ”Tiedon ja osaamisen Suomi” on tarkoitus ulottua 1960-luvulta nykyaikaan. Pidän jaksotusta perusteltuna. Sitä ei voi mitata vuosilla eikä vuosisadoilla, vaan muutosten sykkeellä ja järjestelmien pysyvyydellä. Kyllä uutta tuli ”kehiin” ensimmäiselläkin, noin 600 vuoden jaksolla, mutta se ei mullistanut vanhoja muotoja ja tarpeita. Kuten kirjassa korostetaan, koulutuksen tarpeet ja muodot nousivat tuolloin sääty-yhteiskunnan rakenteista käsin. 1800-luvun jälkipuolen koulutusrakenteet kestivät paljolti 1970-lu-

vulle, ja sen jälkeen pantiin ”kaikki uusiksi”, lopulta yliopistokin.

Kirjasarjan ykkösosan jäsentelyä pidän onnistuneena. Siinä on kaksi kronologista, koulutuksen yleiskeskeytystä käsittelevää lukua: ensimmäinen ulottuu keskialjalta 1500-luvun lopulle (kirjoittajina Jussi Hanska ja Anu Lahtinen) ja toinen siitä edelleen 1800-luvun puoliväliin (kirjoittajana Timo Joutsivu). Niitä on syvennetty aihekeskeisillä koulutusluvuilla: aatelin kasvatus (kirjoittajina Liisa Lagerstam ja Jessica Parland-von Essen), kaupan ja käsityön ammattikasvatus (kirjoittajana Kirsi Vainio-Korhonen) ja kirkollinen kansanopetus (kirjoittajina Esko M. Laine ja Tuija Laine). Hyvin ajateltu on lapsuutta ja lasten moninaista osaa sääty-yhteiskunnassa käsittelevä loppuluku (kirjoittajana Marjatta Rahikainen).

Mielestäni on hieman ”omituista”, että toimittajat luonnehtivat esipuheessaan itseään ”nuoren polven edustajiksi” ja että he siksi osaavat tarkastella ilmiöitä, tässä tapauksessa koulutusta, myös kansainvälisesti. Mikä on ”nuori polvi”? Sukupolvi lienee tässäkin varsin liukuva käsite. Se, että tutkija on nuori iältään tai tutkijana, ei vielä tee tutkimuksesta välttämättä parempaa tai kansainvälisempää kuin jos kyseessä on jo varttuneempi tutkija. Hyvin voi olla päinvastoin. Meillä on toki loistavia esimerkkejä varttuneista tutkijoista, jotka ovat ansiokkaasti, iän lisääntyessä entistä kypsemmin, tarkastelleet Suomen historiaa kansainvälisissä yhteyksissä. Tutkimuksen laatu ratkaisee – ei se, mihin ”polveen” tekijä kuuluu. Arviointi tässäkin suhteessa kannattaa jättää lukijoille.

Enkä pidä esipuheessa mainittuja lähteiden ”lähilukua” tai retrospektiivistä tulkintaa erityisen uusin tai nuorten menetelminä. Kyllä kai esimerkiksi Kauko Pirinenkin luki keskiajan lähteitään varsin ”läheltä”, siis tarkasti ja kriittisesti.

Myös sen menetelmän käytössä, että kansainvälisillä lähteillä tai tiedoilla paikataan Suomen keskiajan lähteiden ja tietojen aukollisuutta, on oltava varovainen ja varauksellinen. Aivan toinen asia on se, että suomalaisia ilmiöitä tarkastellaan kansainvälisissä yhteyksissä silloin kun siihen on vaikuttavia perusteita. Kyllä Suomen suuret keskiajan tutkijat, suureksi osaksi jo manalle menneitä, osasivat tarkastella keskiaikaa laajoissakin yhteyksissä silloin kun siihen oli aihetta.

Jussi Hanskan ja Anu Lahtisen osio koulutuksesta keskialjalta 1500-luvun lopulle on mainio ja selvästi uusi hyvä lisä aiempaan tutkimukseen. Ongelmana lukijan kannalta saattaa olla se, ettei hän aina huomaa kyllin selvästi, milloin siirrytään käsittelyssä eurooppalaisista/ruotsalaisista käytännöistä ja opetusihanteista Suomessa toteutuneisiin ja vaikuttaneisiin. ”Kansainvälinen” jää monin osin Suomen kehityksestä kovin irralliseksi.

Lähteiden ”lähilukua” harjoitetaan, kun yhdestä asiakirjasta vuodelta 1476, jossa mainitaan Turun hiippakunnan pappi ja hänen opissaan ollut mutta karannut oppilaansa, päätellään, että se olisi ollut erityinen kyläkoulu tai seurakuntakoulu. Edelleen jatketaan, että oli ”pikemmin sääntö kuin poikkeus”, että hiippakunnassa olisi ollut keskialjalla yleisesti kyläkouluja, eräänlaisia alkeiskouluja ja niissä oppilaita (s. 39–45). Vähäkin hypoteettisuus seurakuntakouluista on hävinnyt viimeistään sivulla 59, kun mainitaan, että katedraalikoulun oppilaat olivat ”alemmissa kouluissa lahjakkuutensa osoittaneita poikia”. On selvää, että ex silentio -päätelyssä mennään tässä liian pitkälle, näin ei voi keskiajan tietämystä lisätä. Se voidaan päätellä, että papeilla oli yksityisoppilaina lahjakkaita nuorukaisia saamassa alkuopetusta, mutta kouluista ei voi puhua. Ja pappiskoulutuksen pääpaikka oli katedraalikoulu, johon varakkaat

talonpojatkin lähettivät poikiaan. Kyllähän me sen tiedämme pappissukujen nimistäkin, jotka talonpoikaisilla olivat useimmin oppineita muodosteita talojen tai kylien nimistä.

Turun katedraalikoulun perustamisajankohdan osalta kritikoidaan ankarasti ja perusteita sitä Maliniemen ja Pirisen päättelyä, että koulu olisi perustettu pian tuomiokapitulin perustamisen (1232) jälkeen eli vasta korkeintaan 1300-luvun alussa. On toki muistettava, että suomenkielisten pappien tarve oli 1200-luvulla huutava, kun uusia seurakuntia ja kirkkoja perustettiin vilkkaasti. Perusteluksi myöhäisempään perustamiseen ei riitä se ”kansainvälinen” lisä, että Italiassakin oli hiippakuntia, joista katedraalikoulu puuttui vielä 1200-luvulla (s. 50). Toisaalta katedraalikoulun päätehtävä ei ollut antaa valmiudet yliopistoon (s. 69) vaan juuri pappiskoulutus. – Muutamia ylilyöntiä lukuun ottamatta Hanskan ja Lahtisen osuus on hyvä kokonaisuus ja antaa myös uusia yksityiskohtia.

Timo Joutsivu jatkaa koulutuksen ja sen tarkoituksen käsittelyä 1600-luvun alusta 1800-luvulle. Hänen osionsa perustuu selvemmin kirjallisuuteen kuin edellinen, jossa käytetään myös alkuperäislähteitä. Esimerkiksi paljon siteerattua Comeniuksen kasvatusajattelua ym. olisi ollut syytä ammentaa alkuperäislähteistä. Samoin lehtikeskustelujen referoinnissa olisi ollut paikallaan käyttää alkuperäisiä lehtiä (esimerkiksi Åbo Tidningaria sivulla 159). Runsaasti on jouduttu käyttämään J. T. Hanhon vuonna 1947 julkaisemaa Suomen oppikoululaitoksen historiaa vuodelta 1947. Lähes 70-vuotias Hanho oli tilastotieteilijä, ei koulumies.

Joutsivuon kirjoitus on hyvä kokonaisuus, mutta ei tuo juuri uusia lisä aiheeseen. Keskiössä on yleinen koulupolitiikka ja -ajattelu, sen sijaan koulujen perustamista

(esim. pedagogiot jo 1639 sisämaankin kaupunkeihin, vrt. s. 128), käytännön toimintaa, opettajakuntaa ja toimintaedellytyksiä olisi ollut syytä valottaa enemmän. Sääty-yhteiskunnan sitovuus koulutuksen ohjaajana tulee 1700-luvun ja 1800-luvun alkupuolen osalta kovin tiukkana esiin; koulutus toki lisäsi myös säätykiertoa. Kovin monet erilaiset koulut, joita varsinkin 1800-luvulla perustettiin kaupunkeihin, jäivät korkeintaan maininnalle. Näistä olisi saanut tietoa kaupunkihistorioista (esim. Wacklinin tyttökoulut). Kirjan puitteisiin (1860-luvulle) olisi mahtunut myös 1840- ja 1850-luvun vilkas keskustelu koulutuksesta, johon jo Snellmankin osallistui (syäyksenä mm. Ruotsin kansakoulu 1842).

Liisa Lagerstamin ja Jessica Parland-von Essenin osio ”Aatelin kasvatusta” on mielenkiintoinen, uusi lisä Suomen koulutushistoriaan. Se on tehty huolellisesti, ja aihetta on käsitelty monipuolisesti niin aatelistyttöjen kuin -poikienkin osalta – Haapaniemen upseerikoulukin on mukana. Ongelmana on vain se, että Suomen aatelikasvatuksesta on saatavissa sangen niukasti tietoa – artikkeli sopisi lähes yhtä lailla kuvaamaan Ruotsin aatelin kasvatusta. Kiintoisaa olisi ollut saada lukea aatelin koulutuksesta myös autonomian aikana muuttuneissa oloissa.

Kirsi Vainio-Korhonen on laatinut asiantuntevan, hienon kirjoituksen ”Kaupan ja käsityön ammattikasvatuksesta”. Asiantuntemus perustuu pitkälti hänen omiin tutkimuksiinsa kyseisestä aihepiiristä. Naisnäkökulma on tietysti ja aiheesta myös esillä. Naisillahan on kauppiaina pitkä ura Suomessakin: jo 1500-luvulla Pohjanmaan satamissa vierailleissa etelän kauppiaisa oli naisia. Koulutus porvariksi oli monipuolista ja käytännönläheistä.

Esko M. ja Tuija Laine ovat koonneet monitahoisen kirkollisen kansanopetuksen vaiheista ja

muodoista 1600-luvulta 1800-luvulle esityksen. He ovat nähneet vaivan koota myös runsaasti esimerkkiaineistoa maan eri puolilta alkuperäisistä kirkollisista asiakirjoista. Katekismuksen merkitys, lukutaidon oppiminen ja aiempaa korostetummin saarna opetusmuotona saavat asiaankuuluvaa huomiota mutta myös muu hengellinen kirjallisuus ja opetusmuodot. Nimenomaan saarnaa koskeva osio on itse asiassa uutta luova erikoistutkimus, joka sopii yleisen aiheensa vuoksi hyvin myös yleisesitykseen. Vain kaupunkirahvaan opetuksesta olisi suonut myös jotain sanottavan ja ehkä myös herätysliikkeiden suhteesta kansanopetukseen.

Kun kirja tähän asti on tutkinut ja kuvannut lähinnä yhteiskunnan näkökulmaa opetettaviin, nostaa Marjatta Rahikainen loppuluvussa esiin myös opettavien, lasten todellisuuden niin koulutuksen kuin heille langetettujen muiden velvollisuuksien ja elämänympäristöjen osalta. Hän tekee sen monipuolisesti ja mielenkiintoisesti. Hän tuo käsittelynsä selkeästi myös 1860-luvulle asti, mikä jää monissa muissa artikkeleissa hieman vaillinaiseksi.

Kirjassa on runsaasti hyviä syventäviä laatikkotekstejä. Mainitsen niistä vain kirjan laajimman laatikon, Ritva Kyllin artikkelin saamelaiten koulutuksesta. Tiukkaankin tilaan sopii hyvin suunnitellen paljon olennaista.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on jälleen tehnyt upean kulttuuriryön julkaisemalla runkoteoksen Suomen kansan pitkästä, pitkälti kirkon opastamasta tiestä kulttuurikansaksi.

– JOUKO VAHTOLA